

УДК 78.067.26:316.723|(477.43)«1991/2014»

DOI <https://doi.org/10.32782/2307-7778/2026.1.14>

Андрій СТОЙКІВ

доктор філософії з спеціальності історія та археологія, викладач кафедри інформаційної та соціокультурної діяльності

Західноукраїнського національного університету,

вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, Україна, 46009 (mobius079@gmail.com)

Andrii STOIKIV

PhD in History and Archeology, Lecturer at the Department of Information and Socio-Cultural Activities

West Ukrainian National University,

11 Lvivska Street, Ternopil, Ukraine, 46009 (mobius079@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1514-1132>

НАРИС РОЗВИТКУ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ МУЗИКИ ТЕРНОПОЛЯ ЯК КОНТРКУЛЬТУРИ МІСТА 1991–2014 РР.

Анотація. Стаття присвячується становленню та розвитку альтернативної музики Тернополя 1991–2014 рр. як головного елементу альтернативної культури і контркультури міста. **Метою статті** є висвітлити ключові етапи цього розвитку, особливості та відмінності його складових. Окреслено економічний, логістичний і соціально-культурний стан міста наприкінці існування радянської України та ранньої незалежності задля з'ясування умов становлення і розвитку музичної контркультури Тернополя.

Наукова новизна полягає у розгляді розвитку альтернативної музики Тернополя через призму діяльності локальних музикантів, гуртів, фестивалів та додаткової музичної інфраструктури у місті. У статті також охоплено вплив іноземних і місцевих гуртів та жанрів на тенденції розвитку та становлення тернопільських формацій. Такий підхід дозволяє ширше досягнути розвиток незалежної музики Тернополя у межах України та спростувати статус «провінційності» міста. Значну увагу приділено діяльності гуртів «Nameless», «Ti, що падають вгору», «Холодне Сонце», «Los Colorados», «Orthodox», «Satrias» й інших. Також висвітлено фестивалі та музичні конкурси, зокрема «Нівроку», «Висадка», «Файне Місто», «Гамселить», «Koza Music Battle» та їх вплив на розвиток музичної контркультури Тернополя. Окремим важливим фактором для розвитку контркультури міста є постать Ігоря Пелиха. Стаття має міждисциплінарний характер і базується на поєднанні історичних, культурологічних і музикознавчих методологічних підходів, що дозволяє комплексно викласти проблематику питання статті. Також стаття дотримується підходу Digital Humanities, зокрема у використанні електронних архівних даних, електронної публіцистики й інших цифрових джерел, що дозволяє вичерпно й якісно висвітлити нарис альтернативної музики Тернополя в окреслений хронологічний час. **Висновки.** Альтернативна музика Тернополя пройшла шлях від становлення наприкінці 1980-х, становлення ключових гуртів та фестивальної діяльності у 1990-х, початку 2000-х, до популяризації в інтернет-мережі та комерціалізації наприкінці 2000-х, початку 2010-х. Головними рушіями розвитку на перших етапах був ентузіазм окремих діячів після падіння СРСР, однак згодом економічний фактор стає вирішальним, через що формується новий підхід до створення та популяризації альтернативної музики тернопільськими музикантами.

Ключові слова: Тернопіль, контркультура, альтернативна культура, альтернативна музика, важка музика, рок-музика, електронна музика, музичні фестивалі.

AN OUTLINE OF THE DEVELOPMENT OF ALTERNATIVE MUSIC IN TERNOPIL AS A CITY COUNTERCULTURE (1991–2014)

Abstract. The article is devoted to the formation and development of alternative music in Ternopil in 1991–2014 as a key element of the city's alternative culture and counterculture. **The purpose of the article** is to highlight the main stages of this development, as well as the specific features and differences of its components. The economic, logistical, and socio-cultural conditions of the city at the end of the Soviet Ukrainian

period and during the early years of independence are outlined in order to clarify the circumstances under which Ternopil's musical counterculture emerged and developed. **The scientific novelty** of the study lies in examining the development of Ternopil's alternative music through the activities of local musicians, bands, festivals, and additional musical infrastructure in the city. The article also considers the influence of foreign and non-local bands and genres on the tendencies of development and formation of Ternopil's musical groups. Such an approach makes it possible to more broadly understand the development of Ternopil's independent music within the context of Ukraine and to challenge the perception of the city's "provincial" status. Considerable attention is paid to the activities of the bands Nameless, Ti, shcho padaiut vhoru, Kholodne Sontse, Los Colorados, Orthodox, Satrias, and others. The article also examines festivals and music competitions, including Nivroku, Vysadka, Faine Misto, Hamselyt, and Koza Music Battle, and their influence on the development of Ternopil's musical counterculture. An important factor in the development of the city's counterculture is also the figure of Ihor Pelykh. The article has an interdisciplinary character and is based on a combination of historical, cultural, and musicological methodological approaches, which allows the issue under study to be presented comprehensively. The study also follows the Digital Humanities approach, particularly through the use of electronic archival data, digital journalism, and other digital sources, enabling a thorough and qualitative presentation of the outline of Ternopil's alternative music within the defined chronological framework. **Conclusions.** Ternopil's alternative music evolved from its emergence in the late 1980s, through the formation of key bands and festival activities in the 1990s and early 2000s, to its popularization on the Internet and commercialization in the late 2000s and early 2010s. Initially, the main driving force behind this development was the enthusiasm of individual cultural actors following the collapse of the USSR; however, over time the economic factor became decisive, leading to a new approach to the creation and promotion of alternative music among Ternopil musicians.

Key words: Ternopil, counterculture, alternative culture, alternative music, heavy music, rock music, electronic music, music festivals.

Постановка проблеми. Історію будь-якого міста чи іншого населеного пункту неповноцінний без нарис розвитку його культури. Одним з наслідків розвитку міста та його культури є постання контркультури як альтернативного світосприйняття. Ці процеси є нерозривними, хоч значно менша кількість міських істориків звертає увагу на контркультурний вимір. Альтернативна музика є найяскравішим прикладом контркультури, адже саме з музикою, як елементом культури, люди є найбільш дотичними.

З іншого боку, історіографія Тернополя після 1991 р. є нечисленною, а запис подій, де історичним джерелом постає жива людина, є безцінним з огляду на лімітованість існування відповідного джерела. Ба більше, період, окреслений у назві статті є часом, що перебуває «у тіні» дослідницької зацікавленості. Головними причинами цього є, з одного боку, хронологічна наближеність до сучасності, що є непрезентабельним фактором в очах істориків. З другого боку, героїзація подій Революції Гідності та подальшої Російсько-Української війни у якій перебуває держава зараз.

Винятком є хіба що спроби одного з співавторів цієї статті дати нарис формування незалежної культури Тернополя на початку незалежності України у виданнях з історії Тернополі і Тернопільщини [19, 20, 21]. Крім того В. Окаринський був науковим консультантом виставки «CounTErculture», дослідницького проєкту Мистецького об'єднання «Коза», присвяченої незалежній культурі Тернополя, до 33-ї річниці незалежності України (23 серпня – 13 вересня 2024 р.). Спільно з М. Юрчак, І. Мамусом та дизайнерській праці Р. Воробйова вдалося накопичити більший фактаж і узагальнити його [3, 10]. Однак, накопичений фактаж ще варто поповнювати і електронні джерела довідкового характеру є добрим доповненням і узагальненням для такої праці.

Дослідження базується на принципах «цифрової гуманітаристики», що передбачає підхід до написання опираючись на цифрові архівні дані й інші електронні джерела у яких, на відміну

від класичних джерел цілісніше зібрана інформація. Враховуючи вищевказане, виникає проблема створення систематизованого знання про історію та культуру Тернополя після 1991 р. частковим вирішенням якої є ця стаття.

Метою статті є створити нарис розвитку контркультури Тернополя через призму альтернативної музики. Окреслити головні етапи розвитку альтернативної музики Тернополя та відмінності між ними. Прослідкувати послідовність розвитку музичної контркультури міста від її становлення до початку Євромайдану для розуміння передумов успіху фестивальної музичної інфраструктури міста після 2014 р.

Виклад матеріалу. З набуттям незалежності України культурна матриця і логістика кардинально змінилися. Все, що орієнтувалося на просування у радянській системі, стало неефективним з огляду на нові центри впливу. Колись Київ, що виконував місію міста не першого порядку, став столицею відновленої держави, у якій накопичувався централізований капітал. За радянських часів Тернопіль був частиною «західного прикордоння» з державами соцтабору, а після 1991 р. це прикордоння змістилось ще західніше, у межах якого Львів став ключовим центром розвитку культури заходу України.

У відновленій Україні Тернопіль, з точки зору логістики, відігравав роль одного зі сполучників між Львовом і Києвом, однак існував і північний шлях, що пролягав через Волинь і Полісся. Для півдня куди зручнішим був шлях через Прикарпаття, яке також сполучало туристичні маршрути до гір. Така логістика більше сприяла збагаченню Івано-Франківська, аніж Тернополя, що помітно в економічних і демографічних показниках. З огляду на це, у Тернополі менше розвивалися студії звукозапису, що спеціалізувались на альтернативній чи як її називали до цього «неформальній» музиці, був бідніший вибір музичних інструментів, музична діяльність виглядала менш привабливою і навіть небезпечною.

Окремою проблемою стала доля міста під час Другої світової війни і повоєнної відбудови, яка стерла звичну для Тернополя архітектуру та замінила її зразками типових проєктів. Це зумовило процес уніфікації простору, у якому архітектурний ландшафт не забезпечує різноманітності. Можна припустити, що уніфікована архітектура спонукає міщан «не виділятися серед інших», бути такими як всі, адже так побудована логіка радянського міста типових проєктів.

Разом з цим у місті існував й активно діяв прошарок неформальної молоді, що створював поле альтернативної культури. Це поле постало як глибше бачення всесвітнього культурного контексту, яке для пострадянського міста є чужим, відповідно контркультурним. Важливо, що у Тернополі у цей час відбувалися трансформаційні процеси, пов'язані з кризою радянської системи, проявом чого були альтернативні рухи. Найяскравішим прикладом є вибори очільників міст, коли до влади у Тернополі, подібно як у Львові й Івано-Франківську, прийшов Народний Рух України, а соціально-політична активність міщан звично відзначалась як найвища в Україні серед обласних центрів. З огляду на вказане, недоречно вважати Тернопіль «відста-лим» чи «провінційним», однак культурна сфера все ж поступалась політичній, а це в свою чергу було зумовлено кризовими соціально-економічними проблемами.

Фестивальна діяльність альтернативної музики на заході України активно відбувалась з кінця 1980-х, особливо після легендарного фестивалю «Червона Рута» у вересні 1989 року в Чернівцях. Уже в 1990 р. у Львові відбувся перший «ВиВих» – справжній карнавал альтернативної культури. У 1991 р. у місті Дубно започатковано щорічний фестиваль рок-музики «Тарас Бульба», а у Тернополі стартував «Нівроку», до організації якого долучалися неурядові організації, які стали фінансовими спонсорами дійства [7].

Головним фундатором «Нівроку» став Тернопільський рок-клуб. Фестиваль регулярно відбувався з 1992 року під цією назвою, як продовження першого уже легендарного фестивалю на «Ватрі». Власне цей виступ 21 червня 1991 р. постфактум вважався першим. Мінялися

тільки локації проведення фесту, від кінотеатру «Україна» до ЦДМІ ім. О. Довженка, Співочого поля, БК «Березіль», парків ім. Т. Шевченка і «Топільче» (тепер – «Сопільче»), площі коло торговельного центру «Подолани». Назву фестиваль отримав завдяки учаснику поетичної формації «Західний вітер» Гордію Безкоровайному.

Першою платформою для проведення заходів став Палац культури «Ватра» (цікаво, що перший міський голова Тернополя в часи незалежності, В'ячеслав Негода, був керівником осередку НРУ на Науково-виробничому об'єднанні «Ватрі»). Важливо зазначити, що організатори намагались не консервувати фестиваль виключно тернопільськими чи, ширше, гуртами зі сусідніх міст. Так на першому «Нівроку» виступали групи з Полтавщини та Дніпропетровщини. На цьому «Нівроку» серед тернопільських гуртів виступали засновані ще до 1991 р. треш-металові «Анестезія», поп-рокові «Архіпелаг», хард-рокові «Телефон D/7-5». Окреме значення мала діяльність Андрія Підлужного, пізніше відомого під творчим псевдо Nichlava, що на момент першого «Нівроку» був вокалістом місцевих рок-груп «Архіпелаг» і «Телефон D/7-5», а з 1993 р. вокалістом і співорганізатором акустичного гурту «Нічлава-Блюз», після чого розпочав і сольний проєкт «Нічлава» [18].

Однак переломним для фестивалю «Нівроку», а також для музичної контркультури Тернополя став 1992 р. По-перше, фестиваль масштабується і переїде в кінотеатр «Україна», де відбудеться перший офіційний концерт, адже попередні фундатори фестивалю самі називали «генеральною репетицією». По-друге, Зорян Безкоровайний сформує «Nameless» (на основі блюз- гард- рокового тріо Sunflower) – найвпливовіший рок-гурт Тернополя 1990-х, участь у якому візьмуть зокрема Ігор Пелих і Сергій Бучинський, ключові творці контркультури міста, і цілий рід інших [12, 33].

Тернопільський рок-клуб, де-факто заснований у червні 1991 року, був офіційно зареєстрований у 1993 р., а його очільником став гітарист треш-метал гурту «Анестезія» Олександр Домбровський, згодом – Микола Голубєв [7]. Цей крок дозволив на офіційному рівні проводити фестивалі та запрошувати музикантів на визнаний не підпільний захід. Такий хід був сміливим рішенням, адже у перші роки незалежності Тернопільська музична контркультура для пересічних мешканців ні з чим конкретним не асоціювалась. Ба більше, якщо взяти до уваги інтерв'ю випадкових перехожих міщан щодо проблем міста з архівів TV-4, побачимо що поголовна більшість відповідала на кшталт: «мене все влаштовує у місті. Хіба що ціни великі». На поверхневому рівні Тернопіль залишався пострадянським містом без осмислення власної культури. Разом з цим, після офіційного проведення «Нівроку-93» у кінотеатрі Довженка місцева преса з величезним здивуванням і не завжди з розумінням побачила, що у місті є чимало людей поціновувачів альтернативної музики [7]. Можливо і для самих організаторів це певною мірою було сюрпризом.

Середина 1990-х для тернопільської музичної контркультури відзначилась, головним чином, двома подіями. Перша з них – це вихід в етер телепередачі «Веселий Роджер» (1995–1996), котру вів Ігор Пелих і у якій висвітлювались питання локальної, української та світової альтернативної музики [1]. Друга – це створення рок-гурту «Ті, що падають вгору» [26]. Довгий час це був чи не єдиний гурт, що міг конкурувати з «Nameless», адже обидва зберігали активну концертну діяльність упродовж років.

Великою проблемою музичної контркультури Тернополя була відсутність інфраструктури, яка б провадила розкрутку музикантів. Не існувало стабільного лейблу, менеджерів концертної діяльності для гуртів, більшість речей робилось аматорським чином і без залучення достатнього фінансування. Через це значна частина формацій не існувала довго і розпадались. Ця проблема позначилася й на тому, що згадані раніше гурти «Nameless» і «Ті, що падають вгору» свої перші повноформатні студійні альбоми записали щойно в 2000 р. і 2002 р. відповідно [26, 33].

Виходом із ситуації могли стати студії звукозапису в Києві, Львові чи Харкові, однак вони часто були вузькопрофільними. Наприклад, Харківський «Oriana Music» чітко спеціалізувався на блек-металі і не спішив розширювати склад учасників поза межами локальної сцени [35]. Важливість лейблів полягала також у дистрибуції касет чи дисків і мерчу, що безпосередньо впливає на популяризацію гуртів. У Тернополі такою дистрибуцією займався заснований Юрком Зеленим та Анатолієм Шалаєвим ще у 1993 р. магазин рок-атрибутики «Сто пудів», у якому також продавались аудіо записи і атрибутика іноземних формацій, популярних у субкультурних колах міста [12]. Додатково музичну інфраструктуру розвиватимуть магазини «Бастер» (перша назва «TiC Shop») і «Шлягер». Перші також були співорганізаторами «Нівроку» [2, 11].

Одним із тернопільських гуртів, що вирішив шукати лейбл поза межами міста і записувати студійні альбоми на протигагу живим концертам, став блек-метал колектив «Anthropolatri». Гурт заснований у 1997 р. Віталієм Зайковським під псевдонімом «Radogost» і для запису був обраний вінницький лейбл «Terroraiser Production», що спеціалізувався на треш- і дез-металі. Гурт «Anthropolatri» подібно до більшості метал-формацій намагався створювати музику, що була б поважною всередині метал-сцени. Для вітчизняного блек-металу кінця 1990-х це означало оспівування слов'янської міфології та природи, що почасти переймалося зі сусідніх східних держав, відповідно мова виконання була ані англійською, ані українською. Однак для Віталія важливо було включати також україномовні композиції, що проявилось записом пісні «Там, під Львівським замком...» у першому повноформатному релізі гурту 1998 р. У такому напрямку «Anthropolatri» запише три повноформатні альбоми, допоки через світоглядні переконання і протиріччя Віталій Зайковський покине гурт і переїде до Німеччини, де братиме участь у різних локальних геві-метал формаціях [28]. Постать Віталія Зайковського, відомого як Кінг-Конг, важлива для формування метал-сцени міста у 1990-х завдяки діяльності дум-метал гуртів «Epitaph» і «Grim Lament», де він був фронтменом-вокалістом.

Окремо варто відзначити факт, що ряд тернопільських виконавців ставали переможцями всеукраїнських фестивалів «Червона Рута», «Тарас Бульба», «Перлини сезону» та ін. Так, наприклад, гурт «Птаха Project» був переможцем фестивалю «Червона Рута-2001» і був запрошений на гала-концерт переможців. Попередником цього гурту була формація «Гейзер», котра також здобула ім'я на фестивальных конкурсах [4].

Так чи інакше, важка музика в Тернополі набуватиме ширшої популярності. У 1999 р. для більшого охоплення в місті проходитиме фестиваль «Висадка», у вигляді регулярних концертів протягом року, на базі ЦДМІ ім. О. Довженка. Пізніше, з 2003 року, схожий формат обрав мистецький креативний клуб «Рейвах» і однойменний фестиваль, на яких також виступатимуть згадані вище гурти, а також запрошені з інших міст колективи. Однак, «Рейвах», крім рок- і метал-музики, експериментував також і з електронною музикою, в поєднанні з візуальними мистецтвами [15, 17].

Отже, 1990-і для тернопільської музичної контркультури знаменувалися становленням фестивальної діяльності та заснуванням нових гуртів, які мали легший доступ до західної музики і могли творити вільно, без огляду на радянську цензуру. Та, на жаль, і тут не обходилось без проблем, іноді нерозуміння з боку влади і навіть заборон. Кілька разів між 1998 і 2001 роками фестиваль «Нівроку» відбувався на Театральній площі, де сягнув свого апогею за участі уже відомих тоді, а ще більше по тому, проєктів як «Тартак», «От Вінта», «Мотор'Ролла», «ТНМК», «Фактично Самі», «Димна Суміш» та інших. Однак, після того, від 2002 аж до 2004 рр. фестиваль припинився.

Поруч з цим, у цей час у місті не було розвиненого лейблу, який забезпечував би популяризацію гуртів через дистрибуцію, через що тільки декілька колективів того часу змогли

проіснувати довго, однак на їх основі формувалась місцева сцена. Важливу роль у цей час почали відігравати місцеві FM-радіо, з 1998 р. Хоч основа їхня була розважальна і там переважала поп-музика, та траплялися там і тематичні ефіри та програми. Такими були тематична рок-програма «Сто пудів» від однойменного рок-магазину на Радіо ТОН. Окремі ефіри та програми траплялися на «Радіо Тернопіль».

На цьому радіо ведучим і працював Ігор Пелих, і головний креатив походив від нього і кількох однодумців. Крім названої телепрограми «Веселий Роджер» він також мав досвід ведення практично всіх концертів рок-клубу, включно з фестивалем «Нівроку» орієнтовно до 1997 року. Постать Ігоря Пелиха була окремим феноменом, однак близько 1998 р. він переїхав у столицю де став лицем багатьох шоу-передач на центральному телебаченні [1].

Початок ХХІ ст. для Тернополя у загальних рисах продовжить те, що відбувалось раніше, однак гурти усвідомлюватимуть, яких помилок слід уникати, щоб здобувати популярність. Першочергово це проявиться у акценті на запис повноформатних альбомів, а також розвиток у субжанрових напрямів, які мали успіх всередині альтернативної сцени міста. Такими субжанрами були більш мейнстрімні напрямки рок-музики (поп-рок) і готична музика.

У межах поп-року і брит-попу в 2001 р. у Тернополі був заснований найвідоміший на цей час гурт з міста – «СКАЙ». Значний вплив на створення гурту відіграв Олександр Грищук, який був музикантом метал-кор гурту «ALM». Популярність «СКАЙ» була зумовлена доступністю пісень для ширшої аудиторії, якісним звукозаписом і текстами пісень. Першочергову роль тут відіграла співпраця з лейблом «Lavina» і переїзд групи до Києва. Найвідоміші композиції гурту раннього періоду, такі як «Тебе це може вбити», «Те, що тобі так треба» і «Ремікс» були одними з перших написаних. На відміну від інших тернопільських гуртів, «СКАЙ» доклав значної уваги створенню відео-кліпів, що було важливим елементом популяризації на телебаченні, а успіх кліпів «відкрив двері» до радіоефірів [6].

З орієнтацією на готичний напрям у 2001 р. також було засновано гурт «Холодне Сонце». Окрім записів і відео-кліпів, гурт намагався співпрацювати з топовими українськими і міжнародними лейблами, брати участь у великих фестивалях готичної культури, зокрема «Діти Ночі: Чорна Рада» в Києві чи «Castle Party» у Польщі. Разом з цим, гурт кооперувався зі закордонними хедлайнерами готік- і метал-сцени задля майбутньої потенційної співпраці [14].

Головним конкурентом «Холодного Сонця» був гурт з Тернопільщини «Audi Sile». Формация була заснована у 2002 р. і вже через рік брала участь у культовій телепрограмі «Остання Барикада». У цьому випуску, присвяченому українській готичній сцені, вони виступали з ключовими для української рок-музики гуртами «Кому Вниз» і «Вій». У 2003 р. гурт здобув премію фестивалю «Тарас Бульба», а через два роки диплом фестивалю «Перлини сезону» [27].

Успіх гуртів в межах готік-сцени був забезпечений старанням фронтменів Василя Гоцька («Холодне Сонце») і Віталія Усіка («Audi Sile»), а також хронологічним фактором, коли готік-сцена була на піку своєї популярності, що почав згасати в середині 2000-х. Так, наприклад, інша готік-формація з Тернополя «Salvia» заснована у 2004 р. вже не досягла таких успіхів, попри те, що одним із учасників гурту був тогочасний гітарист «Холодного Сонця» Михайло Жук [36]. У 2005 р. гітарист гурту «Salvia» Роман Грицишин гратиме у новій формації «Вогні Цитаделі» [24], що орієнтувалась на використання симфонічних елементів у важкій музиці, однак подібно до «Salvia» гурт не досяг успіхів зіставних з «Холодним Сонцем».

Важливим для тогочасної готік- і метал-сцени елементом стало використання жіночого вокалу, чому сприяв успіх фінського гурту «Nightwish», нідерландських «Epica» та «Within Temptation», що поєднували готік-естетику і метал-музикою додаючи до них синтезаторні партії задля створення симфонічного тла. Такий шлях спробували повторити описані вище

«Salvia» і «Вогні Цитаделі», однак це впиралося в питання високих стандартів звукозапису та промоції музикантів, на що були необхідні кошти та готовність співпрацювати з західними лейблами, а це навряд могли дозволити тодішні гурти міста.

Важливу роль у популяризації готік-музики відіграв клуб «Гаммадіон», що існував ще з кінця 1990-х, а з 2003 р. проводив концерти відповідного жанру в Збаразькому замку. Це дало змогу багатьом колективам отримати майданчик для популяризації всередині сцени [5].

Крім перелічених суб-жанрів, також активно розвивалась панк і ню-метал. У Тернополі в першій половині 2000-х діяли групи «Fuddy-Duddy» і «Despot», що стали знаковими у відповідних суб-жанрах рок-музики, і ціла низка інших. Загалом більшість гуртів балансували в невизначених межах, окреслених як «альтернативний рок».

Для альтернативної музичної сцени Тернополя початку XXI ст., немале значення відігравав гурт «ZSUF». Формация виконувала нетиповий для тогочасної музичної контркультури міста індастріал і нойз. Учасники зазначали, що їм «набридла місцева невиразна рок-музика» і вони постали з абсолютно іншим експериментальним змістом [22]. Активна діяльність гурту дала можливість для проведення у майбутньому фестивалів нойз-музики у Тернополі, таких як «Гамселить» – щорічний фестиваль, організований музикантом Ярославом Качмарським і «Тернопільські Нойзові Вечори» [13].

Загалом 2000-і стали часом експериментів і часто таких, що не стосувались музики безпосередньо, однак склали визначний вплив на гурти. Одним із таких стала активна діяльність в Інтернеті задля комунікації з іноземними лейблами, музикантами і публікою. Та значного успіху це часто не приносило. Альтернативою чи додатковим інструментом став YouTube, через який музиканти могли доносити свої матеріали широкій публіці, адже платформа стрімко стала найвідвідуванішим відеохостингом. Тим, хто успішно скористався цим інструментом, став заснований у 2007 р. гурт «Los Colorados», який виконував стьобні кавери на західних виконавців у стилі, який гурт позиціонував як «агро-алко-рок». Першим із таких став кліп на версію пісні «Du Hast» німецької групи «Rammstein», записаний тернопільським телебаченням і у 2012 р. опублікований на просторах YouTube, де він назбирав понад 10 мільйонів переглядів [23].

Поширення мережі інтернет для музичної контркультури міста сприяло появі нових гуртів і можливостей самотужки записувати релізи, а пізніше публікувати їх на просторах світової мережі. Сайт тернопільського інтернет-форуму став майданчиком для оголошень пошуку музикантів, інструментів, обміну новинами та релізами між гуртами. Можна ствердити, що форуми частково замінили лейбли у контексті поширення продукції музикантів, а пізніша поява спеціалізованих сайтів, медіа-холдингів, торентів і соціальних мереж тільки поглибила незалежність музикантів. Відповідно, головна проблема популяризації музики виглядала неначе вирішеною.

Такими гуртами, що вирішили діяти через незалежність від лейблів стали створені у 2007 р. музикантами гурту «Вогні Цитаделі» геві-метал-гурт «Одеон», що самотужки записав і поширював перший повноформатний реліз 2010 р. «Крізь терни» [25]. Плодовитою діяльністю у цей час займався гітарист Роман Деркач, який у 2012 р. засновує мелодік-дез-метал гурт «Firestorm» [30], а пізніше приєднався до стилістично схожого гурту «Satrias», який заснувався ще у 2010 р. і виступали організаторами концертів андеграундних гуртів екстремального металу [37]. Так на фестивалі 2012 р. окрім «Satrias» виступили тернопільські «Leprosy», «AZGARD», «Without Rules» і «Mackerel», а також запрошені з інших міст гурти [9].

Окрім поширення інтернет-мережі та незалежності гуртів, у тернопільській важкій музиці другої половини 2000-х набирає популярності дез-метал та його субжанри. Якщо описані вище гурти «Satrias» і «Firestorm» схилялись до мелодік-дез-металу [30, 37], який

є комфортнішим для сприйняття з огляду на чітко окреслену мелодію, то заснований у 2009 р. гурт «Diverticulum» сконцентрувався на підкресленні брутальності дез-металу [29].

Так чи інакше, найголовнішим для популяризації дез-металу в Тернополі гуртом став заснований у 2006 р. «Orthodox». Можливо, через те, що гурт був заснований на кілька років раніше від вищевказаних дез-метал-формацій, «Orthodox» намагався знайти лейбл, з яким співпрацювати. Такою студією стала македонська «Darzamadicus Records», що спеціалізувалась на різних екстремальних жанрах метал-музики. У 2011 р. на «Darzamadicus Records» гурт «Orthodox» записав повноформатний альбом «Forever Not Yet» [34]. Однак, до запису альбому склад колективу часто змінювався і після релізу, де-факто, він закінчив своє існування. Значно пізніше музиканти «Orthodox» відновлять гурт під новою назвою «Carpathian Relict», однак переїдуть за кордон, де дозберуть інших музикантів та підпишуть контракт з французьким лейблом «Musiko Eye» [31].

Серед іншої екстремальної музики, у 2008 р. заснований визнаний гурт «Elephant Opinions», що виконував музику в жанрі скрімо. У 2009 р. вони створюють разом з чи не найвпливовішим українським колективом цього жанру «Oh, Deer!» спліт, який допоміг їхній популяризації в межах сцени. У 2011 р. формація випустить перший повноформатний реліз «Dancing on Corpses' Ashes». Подальша плідна діяльність колективу буде зрозуміла бодай з факту створення документальної стрічки про гурт, де музиканти «Elephant Opinions» та кількох інших гуртів окреслять історію колективу [16].

Важливу роль у розвитку незалежної культури міста відігравав окремий клубний простір. Чи не першим початку – в середині 2000-х був ресторан «Шинок» (заснований 1993 р.), де не лиш грали кавер-групи різного спрямування, а й влаштовували мистецькі виступи, кіноперегляди і концерти виконавців рок-, джаз- і електронної музики. Та надважливе місце у ньому процесі зайняв відкритий у 2005 р. арт-бар «Коза». Один із залів закладу був організований як сцена, на якій виступали запрошені з інших міст гурти, читали свої твори літератори, а також відбувались публічні просвітницькі культурницькі заходи (лекції, кіноперегляди). Так чи інакше, з 2013 р. у барі почав відбуватись щорічний конкурс «Koza Music Battle», котрий гурти могли використати як ефективний стартовий майданчик для майбутньої діяльності. Хоча у перших двох конкурсах перемогли тернопільські гурти «Red Cardinals» і «Nice Cream», організатори фестивалю запрошували колективи зі всієї України. Одним із колективів, який зараз є знаменитим і впливовим у музичній контркультурі України і який на початках своєї творчості виступав на «Koza Music Battle» був київський «Zwyntar» [32]. Іншим важливим простором розвитку альтернативної музики був заснований Олегом Макогоном та Ігорем Мамусом арт-заклад «Бункермуз» зі сценою і арт-галереєю. Для популяризації важкої музики її ентузіаст Віталій Сун проводив у 2004–2008 рр. фестиваль Western Metal Session на базі кінотеатру «Волинь» («Мальви»).

Влітку 2013 р. розпочався наймасштабніший музичний фестиваль Тернополя «Файне Місто». Першим місцем його проведення став острівець Чайка, через що вибухнув скандал, коли організаторів звинуватили у порушенні спокою в пологовому будинку, розташованому поруч. Перший фестиваль зібрав українські гурти, з тернопільських виступили «Холодне Сонце» і «Los Colorados». У майбутньому фестиваль розростеться і стане найпопулярнішим рок-фестивалем України, й це приносить значні доходи для міста, завдяки напливу туристів, що з'їжджалися туди не лише з інших куточків України, а й з-за кордону [8].

Висновки. Тернопільська музична контркультура пройшла шлях від свого становлення ще наприкінці радянської епохи і на початку доби незалежності України, аж до її комерціалізації та акцептації у вигляді фестивалю «Файне Місто». На цьому шляху у тернопільських музикантів була низка проблем. Перша коренилася у відсутності фінансових можливостей

розвивати гурт. Друга полягала у відсутності в місті лейбл, здатного записувати виконавців та здійснювати дистрибуцію. Сам Тернопіль після 1991 р. дещо втратив у логістичних структурах у межах «західної екзотичної околиці» радянської імперії разом зі Львовом й Івано-Франківськом. Також свою роль відіграли економічні фактори падіння планової економіки та становлення ринку, унаслідок чого міська важка індустрія зазнала колапсу.

Попри те, що у Тернополі діяла контркультурна молодь та існував прошарок «неформалів», поголовна більшість населення міста були «продуктом радянської людини», що мислила пострадянськими категоріями пристосування і якій тематика альтернативної культури, як і міської культури і загального українського та світового культурного надбання, була невідомою. Разом з цим, у межах політичних процесів, Тернопіль розвивався ідентично до Львова чи Івано-Франківська, де до влади у 1990 р. прийшли представники «Руху» і в містах відбувалися перші етапи декомунізації.

Через шлях помилок гуртів 1990-х, формації 2000-х зрозуміли необхідність співпраці з лейблами та запису повноформатних альбомів на противагу численним живим концертам, завдяки яким до пори-часу могли існувати хіба поодинокі. Так ставали на ноги гурти на кшталт «Холодне Сонце», «СКАЙ» і навіть представник екстремальної сцени «Orthodox».

З поширенням інтернету в другій половині 2000-х музиканти почали набувати рис незалежних від лейблів колективів, що виглядає наче повернення до моделі гуртів 1990-х. Важливою відмінністю стала доступність для популяризації музики власноруч використовуючи форуми і соціальні мережі. У цей же час в місті активізується новий ефективний вид музичної фестивальної та конкурсної діяльності, що спиратиметься на можливості світової мережі у створенні нових соціальних зв'язків між організаторами та колективами і лейблами. Фестивалі старого зразка на кшталт «Нівроку» чи «Висадка», чи більш інноваційний «Рейвах» просто не могли конкурувати на довгій дистанції, адже їх основою був ентузіазм і за ними не було комерційної складової. З другої половини 2000-х комерційний складник став визначним для проведення фестивалів, чого не змогли забезпечити «Нівроку» та «Висадка», то ж їх місце зайняли «Файне Місто» і «Koza Music Battle».

Вищенаведений виклад матеріалу та висновки стали можливими з огляду на розвиток електронних архівів, у межах яких зберігається інформація, що не потрапляла у фізичні сховища, або ж не знаходилась у приватних колекціях. Підхід Digital Humanities дозволив доповнити ще неповно оцифровані архіви, особливо 1990-х і 2000-х років, глибоко розкрити проблематику альтернативної музики як елементу контркультури Тернополя в окресленому статтею періоді.

Література

1. 10 років без Ігора Пелиха. НОВА Тернопільська газета. 2019. URL: <https://nova.te.ua/statti/10-rokiv-bez-igorya-pelyha/>
2. Бастер. Офіційний сайт. URL: <https://baster.com.ua>
3. Виставка CounTERculture. Facebook. URL: https://www.facebook.com/events/348685018288354/?active_tab=discussion
4. Гурт «Птаха-Project» – Прийде весна. Гала-концерт переможців фестивалю «Червона рута–2001». 2018. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=HeqR-elblnw>
5. Готична вечірка Некрополіс «Тризна». Київський рок клуб. 2004. URL: <https://rock.ua/article/42/>
6. Гурт СКАЙ. Київський рок-клуб. 2009. URL: <https://rock.ua/klub/skay>
7. Історія Нівроку. Альтернативна Музика. 2007. URL: https://web.archive.org/web/20070301211310/http://www.alt-m.te.ua/index.php?go=nivroku_story_1991
8. Історія фестивалю «Файне Місто». Faine Misto. 2025 URL: <https://fainemisto.com.ua/history/>
9. На вечірці Satrias fest чоловіки горланили і тріпали волоссям. ДОБА. 2012. URL: <https://doba.te.ua/post/241>

10. У Тернополі відкривається виставка, присвячена міській контркультурі. MiTEЦ – Портал про українське сучасне мистецтво URL: https://mitec.ua/u-ternopoli-vidkryvayetsya-vystavka-prysvyachena-miskij-kontrkulturi/?fbclid=IwY2xjawPu3ztleHRuA2FlbQIxMABicmlkETE0YXVJYVMxN0hYUGhaTINoc3J0YwZhcHBfaWQQMjlyMDM5MTc4ODIwMDg5MgABHsty0O3AAEH_uZ7qavK4Ek8BVHU9O_23scvAt0ijSh6gjlisPFEaZv1rcrNT_aem_M21-Oci5aUGMPF3QeenQsA
11. Шлягер. Офіційний сайт. URL: <https://shlyager.te.ua/pro-nas/>
12. Бучинський С. Тернопіль має потенціал стати музичною Меккою. 20 хвилин. 2010. URL: <https://te.20minut.ua/ua-i-svit/ternopil-mae-potentsial-stati-muzichnoyu-mekkoyu-perekonany-gitarist--10178379.html>
13. Вишня О. Тернопіль знову Гамселить. Zbruc. 2015. URL: <https://zbruc.eu/node/35404>
14. Войналович Д. Холодне Сонце: «Найбільше задоволення людина отримує від зробленої нею роботи!». Київський рок-клуб. 2011. URL: <https://rock.ua/article/2011/238/>
15. Голояд І. 10-иліття «Висадки» святкували з само гоним. 20 хвилин. 2009. URL: <https://te.20minut.ua/Podii/10-litty-visadki-svyatkuvali-z-samo-gonom-142335.html>
16. Денисюк Я. Elephant Opinions та зворотний бік молодості. Neformat. 2021. URL: <https://www.neformat.com.ua/articles/elephant-opinions-molodist.html>
17. Кабуд С. Рейвах. Тернопіль. Архіви Форумів Майдану. 2005. URL: <https://maidan.org.ua/arch/culture/1111695588.html>
18. Квітковська А. Андрій Підлужний (НІЧЛАВА): «Я щосекунди згадую її голос, її погляд, її сльози». UaNews. 2018. URL: <https://uanews.org.ua/post/show/1526843621-andriy-pidluzhnyi-nichlava-ya-schosesekundi-zgadyu-ii-golos-ii-poglyad-ii-slozi--eksklyuziv>
19. Окаринський В. Тернопільщина напередодні та в умовах незалежності України (кінець 1980-х – 2000-ні рр.). Тернопільщина. *Історія міст і сіл: у 3-х томах*. Том 1. Тернопіль: ТЗОВ «Терно-граф», 2014. С. 249–258.
20. Окаринський В. Тернопіль. Історія міста від кінця XVIII до початку XXI ст. Тернопільщина. *Історія міст і сіл: у 3-х томах*. Том 1. Тернопіль: ТЗОВ «Терно-граф», 2014. С. 306–342.
21. Петровський О., Гаврилюк О., Окаринський В., Крочак І. Тернопіль / Ternopol: історія міста. Тернопіль: Астон, 2010. 216 с.; іл.
22. Євтушенко О. Модулі Неформату. Український Тиждень. 2009. URL: <https://tyzhden.ua/moduli-neformatu/>
23. Los Colorados – Du Hast (Official Rammstein Cover). YouTube. 2012. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=a5xSxGhlHfc>
24. Вогні Цитаделі. Encyclopaedia Metallum. URL: https://www.metal-archives.com/bands/Вогні_Цитаделі/3540372803
25. Одеон. Encyclopaedia Metallum. URL: <https://www.metal-archives.com/bands/Одеон/3540414511>
26. Ті, що падають вгору. RateYourMusic. URL: <https://rateyourmusic.com/artist/ті-що-падають-вгору>
27. Audi Sile. Rock-Lviv-Ua. URL: <https://rock.lviv.ua/band/1078/>
28. Anthropolatri. Encyclopaedia Metallum. URL: <https://www.metal-archives.com/bands/Anthropolatri/3192>
29. Diverticulum. Encyclopaedia Metallum. URL: <https://www.metal-archives.com/bands/Diverticulum/3540303139>
30. Firestorm. Encyclopaedia Metallum. URL: <https://www.metal-archives.com/bands/Firestorm/3540382799>
31. Karpathian Relict. Encyclopaedia Metallum. URL: https://www.metal-archives.com/bands/Karpathian_Relict/3540431006
32. Koza Music Battle. Neformat archive. URL: <https://www.neformat.com.ua/tags/koza-music-battle>
33. Nameless. RateYourMusic. URL: <https://rateyourmusic.com/artist/nameless-4>
34. Orthodox. Encyclopaedia Metallum. URL: <https://www.metal-archives.com/bands/Orthodox/3540321211>
35. Oriana Music. Encyclopaedia Metallum. URL: https://www.metal-archives.com/labels/Oriana_Music/561
36. Salvia. Encyclopaedia Metallum. URL: <https://www.metal-archives.com/bands/Salvia/101130>
37. Satrias. Encyclopaedia Metallum. URL: <https://www.metal-archives.com/bands/Satrias/3540398001>

References

1. 10 rokiv bez Ihoria Pelykha [10 years without Ihor Pelykh]. (2019). *Nova Ternopil'ska hazeta*. Retrieved from: <https://nova.te.ua/statti/10-rokiv-bez-igorya-pelyha/>. [in Ukrainian].
2. Baster. (n.d.). Ofitsiyni sait [Official website]. Retrieved from: <https://baster.com.ua>. [in Ukrainian].
3. Vystavka CounTERculture [Exhibition CounTERculture]. (n.d.). *Facebook*. Retrieved from: <https://www.facebook.com/events/348685018288354/>. [in Ukrainian].
4. Hurt "Ptakha-Project" – Pryde vesna. Hala-kontsert peremozhtsiv festyvaliu "Chervona ruta–2001" [Band "Ptakha-Project" – Spring will come. Gala concert of winners of the "Chervona Ruta–2001" festival]. (2018). *YouTube*. Retrieved from: <https://www.youtube.com/watch?v=HeqR-elblnw>. [in Ukrainian].
5. Hotychna vechirka Nekropolis "Tryzna" [Gothic party Necropolis "Tryzna"]. (2004). *Kyivskyi rok-klub*. Retrieved from: <https://rock.ua/article/42/>. [in Ukrainian].
6. Hurt SKAI [Band SKAI]. (2009). *Kyivskyi rok-klub*. Retrieved from: <https://rock.ua/klub/skay>. [in Ukrainian].
7. Istoriiia Nivroku [History of Nivroku]. (2007). *Alternatyvna Muzyka*. Retrieved from: https://web.archive.org/web/20070301211310/http://www.alt-m.te.ua/index.php?go=nivroku_story_1991. [in Ukrainian].
8. Istoriiia festyvaliu "Faine Misto" [History of the "Faine Misto" festival]. (2025). *Faine Misto*. Retrieved from: <https://fainemisto.com.ua/history/>. [in Ukrainian].
9. Na vechirsi Satrias fest choloviky horlanyly i tripaly volossiam [At the Satrias fest party, men shouted and shook their hair]. (2012). *DOBA*. Retrieved from: <https://doba.te.ua/post/241>. [in Ukrainian].
10. U Ternopoli vidkryvaietsia vystavka, prysviachena miskij kontrkulturi [An exhibition dedicated to urban counterculture opens in Ternopil]. (n.d.). *Mitiets – Portal pro ukrainske suchasne mystetstvo*. Retrieved from: <https://mitec.ua/u-ternopoli-vidkryvayetsya-vystavka-prysvyachena-miskij-kontrkulturi/>. [in Ukrainian].
11. Shliaher. (n.d.). Ofitsiyni sait [Official website]. Retrieved from: <https://shlyager.te.ua/pro-nas/>. [in Ukrainian].
12. Buchynskyi, S. (2010). Ternopil maie potentsial staty muzychnoiu Mekkoiu [Ternopil has the potential to become a musical Mecca]. *20 khvylyn*. Retrieved from: <https://te.20minut.ua/ua-i-svit/ternopil-mae-potentsial-stati-muzichnoyu-mekkoyu-perekonaniy-gitarist--10178379.html>. [in Ukrainian].
13. Vyshnia, O. (2015). Ternopil znovu Hamselyt [Ternopil rocks again]. *Zbruch*. Retrieved from: <https://zbruc.eu/node/35404>. [in Ukrainian].
14. Voinalovych, D. (2011). Kholodne Sontse: "Naibilshe zadovolennia liudyna otrymuie vid zroblenoii neiu roboty!" [Kholodne Sontse: "The greatest pleasure a person gets is from the work they have done!"]. *Kyivskyi rok-klub*. Retrieved from: <https://rock.ua/article/2011/238/>. [in Ukrainian].
15. Holoiad, I. (2009). 10-littia "Vysady" sviatkuvaly z samo honom [10th anniversary of "Vysady" celebrated with homemade alcohol]. *20 khvylyn*. Retrieved from: <https://te.20minut.ua/Podii/10-littya-visadki-svyatkuvali-z-samo-gonom-142335.html>. [in Ukrainian].
16. Denysiuk, Ya. (2021). Elephant Opinions ta zvorotnyi bik molodosti [Elephant Opinions and the reverse side of youth]. *Neformat*. Retrieved from: <https://www.neformat.com.ua/articles/elephant-opinions-molodist.html>. [in Ukrainian].
17. Kabud, S. (2005). Reivakh. Ternopil [Rave. Ternopil]. *Arkhivy forumiv Maidanu*. Retrieved from: <https://maidan.org.ua/arch/culture/1111695588.html>. [in Ukrainian].
18. Kvitkovska, A. (2018). Andrii Pidluzhnyi (Nichlava): "Ya shchosekundy zghadiui yii holos..." [Andrii Pidluzhnyi (Nichlava): "I remember her voice every second..."]. *UaNews*. Retrieved from: <https://uanews.org.ua/post/show/1526843621-andriy-pidluzhnyi-nichlava--ya-schosekundi-zgaduyuu-ii-golos-ii-poglyad-ii-slozi--eksklyuziv>. [in Ukrainian].
19. Okarynskyi, V. (2014). Ternopilshchyna naperedodni ta v umovakh nezalezhnosti Ukrainy (kinets 1980-kh – 2000-ni rr.) [Ternopil region on the eve and during Ukraine's independence (late 1980s–2000s)]. In *Ternopilshchyna. Istoriiia mist i sil* (Vol. 1, pp. 249–258). Ternopil: Terno-hraf. [in Ukrainian].
20. Okarynskyi, V. (2014). Ternopil. Istoriiia mista vid kintsia XVIII do pochatku XXI st. [Ternopil: History of the city from the late 18th to early 21st century]. In *Ternopilshchyna. Istoriiia mist i sil* (Vol. 1, pp. 306–342). Ternopil: Terno-hraf. [in Ukrainian].
21. Petrovskyi, O., Havryliuk, O., Okarynskyi, V., & Krochak, I. (2010). *Ternopil / Tarnopol: istoriiia mista* [Ternopil / Tarnopol: History of the city]. Ternopil: Aston. [in Ukrainian].

22. Yevtushenko, O. (2009). Moduli Neformatu [Modules of Neformat]. *Ukrainskyi tyzhden*. Retrieved from: <https://tyzhden.ua/moduli-neformatu/>. [in Ukrainian].
23. Los Colorados – Du Hast (Official Rammstein Cover). (2012). *YouTube*. Retrieved from: <https://www.youtube.com/watch?v=a5xSxGhIHfc>.
24. Vohni Tsyadeli [Citadel Fires]. (n.d.). *Encyclopaedia Metallum*. Retrieved from: https://www.metal-archives.com/bands/Вогні_Цитаделі/3540372803. [in Ukrainian].
25. Odeon. (n.d.). *Encyclopaedia Metallum*. Retrieved from: <https://www.metal-archives.com/bands/Одеон/3540414511>. [in Ukrainian].
26. Ti, shcho padaiut vhoru [Those who fall upward]. (n.d.). *RateYourMusic*. Retrieved from: <https://rateyourmusic.com/artist/ti-що-падають-вгору>. [in Ukrainian].
27. Audi Sile. (n.d.). *Rock-Lviv-Ua*. Retrieved from: <https://rock.lviv.ua/band/1078/>. [in Ukrainian].
28. Anthropolatri. (n.d.). *Encyclopaedia Metallum*. Retrieved from: <https://www.metal-archives.com/bands/Anthropolatri/3192>.
29. Diverticulum. (n.d.). *Encyclopaedia Metallum*. Retrieved from: <https://www.metal-archives.com/bands/Diverticulum/3540303139>.
30. Firestorm. (n.d.). *Encyclopaedia Metallum*. Retrieved from: <https://www.metal-archives.com/bands/Firestorm/3540382799>.
31. Karpathian Relict. (n.d.). *Encyclopaedia Metallum*. Retrieved from: https://www.metal-archives.com/bands/Karpathian_Relict/3540431006.
32. Koza Music Battle. (n.d.). *Neformat archive*. Retrieved from: <https://www.neformat.com.ua/tags/koza-music-battle>. [in Ukrainian].
33. Nameless. (n.d.). *RateYourMusic*. Retrieved from: <https://rateyourmusic.com/artist/nameless-4>.
34. Orthodox. (n.d.). *Encyclopaedia Metallum*. Retrieved from: <https://www.metal-archives.com/bands/Orthodox/3540321211>.
35. Oriana Music. (n.d.). *Encyclopaedia Metallum*. Retrieved from: https://www.metal-archives.com/labels/Oriana_Music/561.
36. Salvia. (n.d.). *Encyclopaedia Metallum*. Retrieved from: <https://www.metal-archives.com/bands/Salvia/101130>.
37. Satrias. (n.d.). *Encyclopaedia Metallum*. Retrieved from: <https://www.metal-archives.com/bands/Satrias/3540398001>.

Дата першого надходження статті до видання: 27.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 26.05.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)